

ԿՅԱՆՔԻ ՈՒՆԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՆՎԱԳԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՒ ՀՈԳՈՒ ՍՐԲԱԳՈՐԾՄԱՆ ՃԱՆԱՊԱՆՐՅՈՒԹՅԱՆ ԻՍՏԻՍՏԱՆԻ «ԼԻՆԵԼՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՆՎԱԳ», «ՏԱՐԻՔԻ ՀՈԳԻՆ» ԳՐՔԵՐՈՒՄ

Թամար Հովհաննիսյանի նախորդ՝ «Կինը» գրքի սիրո հոգեւոր պատմությունը շարունակվում է «Լինելության համանվագ» գրքում: Սիրո հայտնությունը կյանքի կրկնակի վերաիմաստավորումից հետո սիրո կորուստը լինելության ներքին հարցականներ է ի հայտ բերում, եւ ծավալվում է կնոջ կիսատ լինելության համանվագը՝ կյանքի ունայնության, անիմաստության եւ հար ու նման հոգեբանական ապրումների նվազներով: «Լինելության համանվագը» ծավալվում է եւ որպես սիրո կորուստից հետո դանդաղ վերագտնվող լինելության ձայն, եւ որպես գոյության վերաճչորտման, վերահաստատման կամ ժխտման ինքնաքննություն: Սկիզբ է առնում կյանքի իմաստի վերագտնման ներքին որոնումների մի բազմաճյուղ ընթացք, կյանքի տարածությունն ու ժամանակը վերալցնելու հակամիտումների մի շղթա, որովհետեւ նախորդ գրքից եկող մենությունն այլեւս դարձել է ունայնության եւ անիմաստության ախտաբանական վիճակ, եւ անցյալի ամոքող հուշերն արդեն անզոր են վերալցնել այն. «Ձի մենությունն այս տիեզերական // Համաճարակ է, // Ուր, արդ, խժռում է կենսահյուրը վերջին»¹:

«Լինելության համանվագը» դարձ է դեպի կյանք, հիշողություն՝ անդրաշխարհից այսրաշխարհ՝ սիրո հին կայանատեղիի ենթագիտակցական ձգողականությամբ: Թվում է՝ այն սիրո մահացու խոցումից հոգեբանական թմբիրի մեջ հայտնված քնարական հերոսուհու վերազարթոնքի ազդակն է՝ թույլ, բայց խոստումնալից: Վերածնունդը՝ «Այս անգամ արդեն գոյությանս նմանակը» [ԼՀ, 33], ոչ թե նոր կյանքի սկիզբ է, այլ հին կյանքի երկրորդում, «Ուր անդրադարձվում է ինձ անհոգի կրկնությամբ» [ԼՀ, 33]:

Եթե «Կինը» գրքի մեջ տիրապետող էր հոգեբանական պոեզիան, ապա «Լինելության համանվագ»-ում միանշանակ իշխող է խոհափիլիսոփայական պոեզիան: Հոգեբանական ապրումին ու ինքնարտահայտմանը այստեղ գերակշռում են մտային ոգորումներն ու տիեզերական պարփա-

¹ Թ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, Լինելության համանվագ, Երեւան, 2013, ՀԳՄ հրատ., էջ 28: Այսուհետ նշյալ սկզբնաղբյուրից հղումները կտրվեն տեքստում՝ փակագծերում նշելով վերնագրի սկզբնատառերը եւ մեջբերման էջը:

կումների հաղթահարումները, կյանքի փիլիսոփայական մտորումներն ու լինելու թյան բանաձևի հայտնաբերումը, ինչը դարձյալ սերն է.

Լինելությունը սեր է, աստղածաղիկ,
Տիեզերական կտավի կրծքին զետեղված,
Ու առանց մեզ Աստծո արարչագործությունը
Ձանձրալի՛ ու կիսատ թողնված պատմությունն է՝
Առանց հանգերի... [ԼՀ, 46]

Ժողովածուի մեջ առկա է սերը կորցրած կնոջ կիսատ լինելու թյան ներքին մի պայքար, լիագին կյանքի վերադարձի եւ գոյություն իմաստի վերագտնումի նշմարելի մի ճիգ՝ մշտապես ենթակա անկումի վտանգին. «Թաց հաղորդալարին թառած թռչունի պես // Սայթաֆում է լինելությունս երեւում...» [ԼՀ, 58],— արձանագրում է քնարական հերոսուհին ու վերստին ձգտում պահել ու պահպանել հակակշռությունը հոգու եւ մարմնի, հավասարակշռությունը երկրային ու երկնային, լինելու թյան եւ անգոյություն: Լինելու թյան վեր հառնող ավերակների ճեղքից ներթափանցող լույսի պես ճառագայթում է դարձյալ սերը, բայց այս անգամ՝ որպես հիշողություն, անցյալ դարձած պատմություն՝ միաժամանակ տեսլանալու ներքին սպասումով.

Դու իմ դրախտի ծառը կդառնաս,
Ես՝ պատվաստ կրծքիդ...
Ես կգտնեմ քեզ, կգտնեմ դու ինձ,
Ես քո՛ ու դու ի՛մ ավերակներից... [ԼՀ, 59]

«Լինելու թյան համանվագ» գրքի ամբողջ հիմնաշերտը կիսատ լինելու թյան ճանապարհի խորհրդածությունն է՝ լիարժեք կյանքի եւ անգոյություն միջակայքից իմաստնացած: Այն կյանքի հանդեպ կորուսյալ սերը վերագտնելու խոսկ ու խոհանք է, ինքնաոգորում եւ ինքնահամոզում, անհատական կենսափորձով հասունացած մարդկային ճանապարհի փիլիսոփայություն.

Կյանքը փոշիանում է ապրել շկարողացողների
Կեցության դաժան ու անհրապույր տարածքներում
Ու դառնացնում լինելության ջրերի
Տիեզերական ֆաղցրությունը
(Երաշտ՝ մեզանից հետո ապրողների համար):

Գոյություն՝ առանց գոյի,
 Հոգեբանություն՝ առանց հոգու,
 Իմաստասիրություն՝ առանց իմաստի...
 Նույնն է՝ ամենը թոխ՝ առանց թեւերի... [ԼՀ, 63]

Կյանքի ունայնությունն եւ իմաստի բանաստեղծական վերծանությունը թամար Հովհաննիսյանի գրքում ընթանում է ինքնավերծանմամբ ու ինքնահայտնաբերմամբ, ինքնաքննությամբ ու ինքնաճանաչողությամբ: Կնոջ լինելությունն իմաստավորվում է սիրո պարունակությամբ ու արտացրումով: Սերն այս դեպքում նաեւ անանձնական երջանկության բովանդակություն է ձեռք բերում, որ արտահայտվում է այսպիսի տեսքով ու միտումով. «Ով արտագատում է լույսն իրենից, // Որ խավարի մեջ խարխափողները // Դիպվածանեա լուսաբխումներ ունենան // Ու ջերմանան քիչ» [ԼՀ, 65]:

Սիրո ժամանակը լինելության ժամանակն էր, անսեր ժամանակը՝ անգոյության տանող կիսատ լինելության: Հոգեվիճակների ներհակությունը կամ հագնությունը կյանքը շրջաբաժանող ժամանակների միջեւ ակնհայտ է: Մենության հոգեվիճակը, օրինակ, որ նախորդ գրքում լցվում էր դու-ի աննյութեղեն ներկայությամբ, այս գրքում վերածվում է «կույր ամլության», որ կործանելու միտումներ ունի.

Ես լալիս եմ կորուստը լինելության ժամանակի,
 Քանզի իմ մեջ լինելությունն ինքը արդեն կորուստ է,
 Հոգուս տարածներում բերրի երբեմնի
 Նստել, օր օրի լայնփն է տալիս
 Ինքը՝ մեծն ախեղծ, կույր ամլությունը,
 Որն հագեցնում է քաղցն անագնացող՝
 Հանգչող հույզերիս դիերը լափելով... [ԼՀ, 66]

Կյանքի ունայնության սիմֆոնիզմը «Լինելության համանվագ» գրքում հնչում է խառը, բայց միօրինակ նվագներով, որոնց միջուկում միշտ նույն սերն է՝ անվերագտնելի ու անկորնչելի միաժամանակ: Կյանքի անիմաստության զգացողությունը խորացնում են կասկածանքի եւ անորոշության տրամադրությունները՝ ամեն ինչ պատկերացնելով հարցական անորոշության թանձր մշուշով.

Մտփս հողմաղացների թեւերը թափառ
 Փռոտում են տեսահորիզոնները

Սակավացող սիրուս լինելության

Ու պղտորում մտերմության դիմագծերը երբեմնի... [ԼՀ, 146]

Սիրո կորուստից ի հայտ եկած հոգեկան ամայությունը «Լինելության համանվագի» ողջ ընթացքում մնում է որպես բաց տարածություն. «Կորուստներից սիրտը անապատ է դառնում, // Ու մակերեսը նախնադ չի վեր չի տալիս» [ԼՀ, 86],— գրում է բանաստեղծուհին եւ շարունակում կյանքի իմաստի վերագտնման ապարդյուն ճանապարհը, որ պիտի ընթանա վերստին ունայնության տրամաբանությունամբ: Կորսված սիրո թողած կյանքի ունայնության համանվագը հնչում է միալար ու միահանգ՝ առանց հոգեբանական մակընթացությունների ու տեղատվությունների: Հոգեբանական միալար ապրումների շղթան ծավալվում, բացվում է խոսքի միօրինակ, մեղմ համանվագով՝ առանց ստեղծագործական կրքի ու հոգեբանական շիկացումների: Գրքի բանաստեղծությունները շարունակաբար պատկերագրում են անսեր կյանքի միագույն խճանկարը՝ նման միալար անձրեւի՝ «սառն ու անհոգի»:

Անձրեւը տեղում է կրկնալար ընդմիջումով,

Թողնելով, որ նախորդն ամբողջացնի երգը հաջորդի,

Միալար մաղվում է փողոցների դեմքին,

Արցունքակաթիլների պես սառն ու անհոգի... [ԼՀ, 93]

Կյանքի տաղտկություն հոգեբանական եղանակը թողնում է անձրեւային սոնատի տպավորություն, թախծությունը՝ ներքին թացության կամ հոգեբանական լացի տրամադրություն.

Արցունքներս՝ ծանրահոս ու թանձր,

Ասես հնաոն ջերմաչափի

Կտարված որովայնից իջնող սնդիկի գնդեր... [ԼՀ, 95]

Թամար Հովհաննիսյանի ստեղծագործական նկարագրի առավել տպավորիչ հատկությունը հոգեբանական պատկերն է. այդտեղ են ի հայտ գալիս մտքի անսովոր հայտնագործությունը, պատկերային համակարգի ուժգնությունը, ստեղծագործական կիրքը: Ահա բնորոշ մի հոգեպատկեր՝ դրված բնապատկերի խորքում, ուր մարդկային ու բնաշխարհիկ հոգեկարները հատկանշում են իրար: Այս պատկերը եւս վերափաստարկում է պնդումը, որ հոգեբանական պատկերի մեջ է թ՛. Հովհաննիսյանի ստեղծագործական նվաճումը.

Մառախուղը փափուկ հյուսվածք է ծխե.
 Ձորի ուտերին նետված շալ երկար,
 Հեռաստանի դեմքը հայելի է պղտոր,
 Արտացոլանք է թաց՝ վերացական նկար... [ԼՀ, 142]

Կյանքի առօրեական ընթացքի մեջ սիրո անընդհատական վերհուշն ու վերապրումը բացում են հոգեբանական հանգույցները: Ամբողջ գիրքը սերն անցյալում թողած կնոջ ներաշխարհի իրապաշտական արտահայտություն է: Գալիս է մի պահ, երբ սիրո անընդհատական հիշողությունը դառնում է այնքան անտանելի, որ առաջ է բերում ինքնապարպումի ցանկություն՝ ինքնաժխտումի հասցված.

Ինձ ինձանից փրկել է պետք,
 Ինձ ինձանից զտել է պետք,
 Ես ինձնակամ հեղձում եմ ինձ,
 Որ ժամ առաջ անձս թողած,
 Վեր բարձրանա ցաված հոգիս... [ԼՀ, 144]

Անիմաստությունը ամբողջացնելու է գալիս հարակից մի ուրիշ ապրում՝ անքնությունը: Նախորդ՝ «Կինը» գրքից ծանոթ անքնության հոգեվիճակն այս գրքում այլևս սիրո տառապանքի կամ հրճվանքի հոգեբանական երանելի պահ չէ, այլ առօրեական դատարկության եւ հոգեբանական ամայության պատճառահետեանքային վիճակ: Կեսգիշերային անքնությունը գտնում է իր հոգեբանական ընկերը՝ մահվան զգացողությունը, որ տեսլանում է սեւ դաշտի ու լուսնի մահիկի համապատկերով: Ինքնազատման կամ ինքնազատագրման ներքին ցանկությունը սաստկական աստիճանի է հասնում՝ դառնալով սրտաբուխ աղոթք ու տենչ. «Ինձ մի բուռ մյուռոն առափր, Աստված, // Որ մաքրաչրեմ ես ինձ ինձանից» [ԼՀ, 150]:

Կյանքի ընթացքի միապաղաղությունը աստիճանաբար հասնում է լինելության անշարժության ու մեռյալ կետի: Սիրո ավարտը քնարական հերոսուհու պարագայում կյանքի դադարն է՝ լինելության ընթացքի բարձր արագության մեջտեղում. «Ես դադարի ակնթարթն եմ // Ներշնչումի եւ արտաշնչման ճիշտ կենտրոնում...» [ԼՀ, 157]:

Ունայնության հոգեւոր ճանապարհը շարունակվում է հարակից ու ածանցյալ ապրումների նվազակցությամբ, որոնց ընթացքում հայտնաբերվում են ապրելու բանաձեւային ելակետեր, ինչպես՝ «Ապրելու արվեստը // Կորուստները շրջանցելու կարողությունն է // Ու նորերին դիմագրավելու

ուժը» [ԼՀ, 158]: Տառապանքից հասունացած այս իմաստասիրական խոհը հաշտեցնում եւ ի մի է բերում կյանքն ու մահը, դարձնում նրանց փոխարացումներ կամ փոխգոյություններ. «Իմ եզերքների խորքերում թափում // Ապրելու եւ մեռնելու արվեստները // Երկվորյակներ են արդեն մտերիմ...» [ԼՀ, 161]:

Կնոջ կիսատ լինելու թյան գաղափարը սիրո անվերադարձ կորուստից հետո տիրական է ամբողջ գրքում: Այդ կիսատ լինելու թյան բաց տարածությունը ինչքան էլ վերալցնելու փորձեր արվեն, միեւնույն է, սիրո լքած տարածությունը ոչնչով չի լցվում, այն միշտ մնում է դատարկ ու ամալի:

Կյանքի հորդահոս տարերքի մեջ կնոջ մենությունը վերաճում, դառնում է համամարդկային միայնակություն. «Միայնակություն՝ ցավը ժամանակի» [ԼՀ, 246],— ընդհանրացնում է քնարական հերոսուհին՝ դարի հիվանդությունը բնորոշելով այսպես. «Անտարբեր, անդուր, անձայն ու անկյանք» [ԼՀ, 246]: «Ամեն ինչով հանդերձ,— գրքի առաջաբանում նկատում է գրականագետ Դ. Գասպարյանը,— ավարտվող, վերջացող մի նրբերանգ կա. ոչ թե արեւածագ է կամ կեսօր, այլ մայրամուտ՝ իմաստուն ու հանդարտ: Այդ իսկ պատճառով օրվա իրադարձությունների մեջ միշտ գործուն է հիշողությունը» [ԼՀ, 12]:

Թամար Հովհաննիսյանի «Տարիքի հոգին» գիրքը ստեղծագործական նոր փուլի սկիզբ է, գեղարվեստական նոր մտածողության արտահայտություն: Նախորդ՝ «Լինելու թյան համանվագ» գրքում նշմարելի թույլ, բայց խոստումնալից հոգեբանական վերազարթոնքը այս գրքում ի վերջո կայանում է ես-ի ինքնահաղթահարմամբ ու ինքնավերացարկմամբ: Հոգին վերջնականապես գտնում է իր լինելու թյան ուղին՝ միանալով կյանքի մեծ ու հորդահոս տարերքին:

Ես-ի ինքնահաղթահարման ճանապարհը «Տարիքի հոգին» գրքում սկսվում է ինքնախոստովանությունից, որ տեղի է ունենում բանարվեստի սրբատանը կամ, ինչպես պոետուհին է գրում, «սրբազան տարածք»-ում, ինչը լիարժեք քրիստոնեական խոստովանություն չէ, որովհետեւ բացակայում են մեղքը եւ թողություն ու շնորհի ակնկալիքը: Բանաստեղծությունը դառնում է հոգեվերլուծության տարածություն, բառերը՝ հոգեդիտարկման միջոց, որ պեղում են ինքնության հոգեւոր ընդերքը, արձանագրում նրա չվերծանված խորքերը: Այսպես՝ երգը դառնում է ինքնահայեցում եւ ինքնաքննություն, միաժամանակ ավելի ու ավելի է սերտանում քնարական հերոսուհուն՝ նախորդ գրքից եկող հոգեկան մտերմությունը բառ ու բանի հետ:

Ես-ի պեղումը բառերի մանրադիտակով Թամար Հովհաննիսյանի պոեզիայում բանաստեղծությունը դարձնում է հոգու բառեղեն մանրանկար՝ գունային ու գծային բազմապատկերայնությամբ: Քնարական հերոսուհին՝ որպես բնորդուհի, հոգեպես մերկանում է ամբողջովին՝ չխուսափելով իր հոգեկան իրականության հանրայնացումից. «Ես երկչոտ եմ անչափ որպես կին, // Բայց մերկանում եմ գրելիս»²

Եթե «կինը» եւ «լինելության համանվագ» գրքերի շարքերը ներքին միասնականությամբ մի ամբողջությունն էին, ապա «Տարիքի հոգին» գրքի ենթաշարքերը, ներքին կապվածությունը հանդերձ, ինքնակա մասեր են: Այստեղ եւ արվեստի գեղագիտությունն է՝ «Սրբազան տարածք», եւ վերանորոգ կյանքի մեջ սիրո նոր հարաբերությունը, որի մեջ շատ արագ բույն է դնում հիասթափությունը, եւ խզվում է կապը՝ «Ինձ քեզնից ոչինչ չմնաց», եւ տարիքն առած հոգու իմաստնությունը երեւոյթների վերաբացահայտումներում՝ «Տարիքի հոգին», եւ ես-ի կարգավիճակից անցումը համամարդու կարգավիճակին՝ աշխարհային ցավերի անձնականացումով՝ «Նույնը չի լինի էլ երբեք ոչինչ», եւ հայրենիքի պատմահոգեբանության պատկերումը՝ «Ապրեցնող տեսիլք»: Միաժամանակ նկատելի է էմոցիոնալ քնարերգությունից անցումը բանական պոեզիայի՝ պատկերային համակարգի հարստության պահպանումով:

Պետք է նկատել նաեւ, որ Թամար Հովհաննիսյանի ստեղծագործության տարբեր փուլերի միջեւ հոգեւոր կապը շատ ամուր է, ակնհայտ է եւս հոգեւոր ու բանարվեստային հասունությունը ստեղծագործական շրջանների միջեւ: Ստեղծագործական մի ենթաշրջանից մյուս ենթաշրջան Հովհաննիսյանի բանաստեղծական պատկերը ձեռք է բերում հոգեբանական ու խոհափիլիսոփայական նոր ենթախորքեր: Միաժամանակ պետք է նշել, որ յուրաքանչյուր գիրք քնարական հերոսուհու հոգեւոր կենսագրության մի ենթափուլ է, հոգեւոր կյանքի մի ենթաշրջան՝ պոեզիայի հայելու մեջ անդրադարձված՝ առանց ներքին ավելորդ սրբագործումների, բացարձակ անմիջականությամբ ու անկեղծությամբ:

Գրքի առաջին շարքը՝ «Սրբազան տարածք», ես-ի ինքնահաղթահարումով հոգեւոր սրբագործման ճանապարհի սկիզբն է: Անձնականից

² Թ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, Տարիքի հոգին, 2018, Ե., «Անտարես» հրատ., էջ 103: Այսուհետ նշյալ սկզբնաղբյուրից հղումները կտրվեն տեքստում՝ փակագծերում նշելով վերնագրի սկզբնատառերը եւ մեջբերման էջը:

համընդհանրական կյանքի անցումը Հովհաննիսյանի պոեզիան դուրս է բերում անհատական կյանքի նեղ տարածքից՝ ընդգրկելով կյանքի լայնածավալ տարածությունը, որ այս եւ հաջորդ՝ «Սիրո պարապուրդ» գրքերում աստիճանաբար պիտի նշանավորվի հայրենիքի, մարդկային կյանքի, ժամանակի սուր հարցադրումների խորքային արժարժումներով.

Սիրոս այնտեղ է, ուր ամխիթար,
Անտուն, անծնող ու անօթեան
Զինվորը հաշմված արագիլի պես ոչ թե թռչում է,
Այլ երեւում է հագիվ փրկված մի ումի վրա.... [ՏՀ, 23]

Սա քրիստոնեացման հոգեւոր ճանապարհի սկիզբն է, անանձնական սիրո ու ցավի նախնական դրսեւորումներից մեկը: Սրբազան տարածքը Հովհաննիսյանի պոեզիայում ինքնահաղորդակացությունը գտնելու ժամանակային տարածքն է. «Երբ ես ու հոգիս նույնամուտ եմ // Շնչառության ուրիշ մեղադրանքով» [ՏՀ, 27], որտեղ արտաբացվում է խոստովանությունների ներքին գիտակցական հոսքը: Բառը՝ հոգեզննության գործիք, բանաստեղծությունը՝ հոգու նկարագիր: Բառի ու բանի հետ մտերմությունը Թ. Հովհաննիսյանի պոեզիայում ես-ի մտերմությունն է ես-ի քրիստոնյա նախանյութի հետ, նաեւ հոգեւոր ընդերքի պեղման արդյունքում ինքնահաշտեցումը, ինքնահաստատումն ու ինքնահոշակումը: Ինքնահաղորդակցումը հոգու մերկ տիրույթներում հասնում է ներքին լարումի՝ ի հայտ բերելով սրբազան ներշնչանքը.

Երանությունն իր ժամանակավոր
Ասես շնորհ է առաքված վերից
Կամ սրբանալու իդն է սրտադող.... [ՏՀ, 20]

Շարքի հիմնական հատկություններից մեկը ես-ի վերացարկումն է, առարկայական ու վերացական աշխարհների սահմանագծերի հատումը, մտքի ճառագայթումներով ներթափանցումը չպեղված տարածքներ. «Երբեմն ինձ թվում է, // Թե կարող եմ անցնել բառերից անդին, // Բառերի միջուկների միջով...» [ՏՀ, 30]: Ես-ի ինքնահաղթահարումը, այսպիսով, կյանքի նոր տարածություններ նվաճելու կամ բացարձակ ազատություն ձեռք բերելու հնարավորություն է. «Միտքս փչում է խցի պատերը ինձ արգելափակող» [ՏՀ, 28], այնուհետեւ՝ «Հոգիս թռչել է ուզում կաղապարից իմ հին» [ՏՀ, 28]:

Սրբազան տարածքում նշմարվում է նաեւ հիշողութեան կարոտը հին, օրըստօրե անհետացող ունեցածի հանդեպ, ինչը այս դեպքում առաջին հերթին հեռվում թողած ծննդավայրի հետ կապված թանկ հիշատակներն են.

Մեկը մյուսից ավելի պատահական, անկառող ու անտեղի,
Կիսագնդից կիսագունդ անցուղարձերի մեջ այս հիվանդ՝
Ծարաված հիշողությունս
Գնում է որոնելու աղբյուրները հին
Եվ գտնում դրանք վաճառված ու վերավաճառված
Կամ ցամաքած անտերությունից...
Ես տեղահանված ծառ եմ,
Որ կարոտում է իր նախնական տեղին՝ արմատներով,
Այդպես պատվաստված օրգաններն են
Անձկությամբ կարոտում նախկին տերերին
Ու մոլորվում կամ կազմալուծվում նոր կացությունների մեջ: [ՏՀ, 29]

Անցյալի հուշն ու հիշողությունը այս շարքում չեն չբանում, բայց եւ վճռորոշ չեն այլեւս կյանքի ընթացքի ուղղորդման հարցում եւ խոչընդոտ չեն ես-ի ինքնահաղթահարման աստիճանական ճանապարհին: Անցյալի հիշողությունը այս շարքում ծերացած արմատանի է, որի վրա կյանքի գիտակցության ծառը նոր ճյուղավորումներ է տալիս. «Հուշերը հանգչում են տողերիս թառերին, // Երակներ են դառնում արյունատար // Եվ կյանք տալիս եւրմակ այս թղթին...» [ՏՀ, 30]: Փլուզվող ես-ի վերակառուցումը սրբազան տարածքում տիեզերական շարժմանը միախառնվելն է՝ որպես նրա անբաժանելի մի մաս, նաեւ մենության աստիճանական վերաճումն է սրբակեցության.

Սիրելիներիդ դարձին էլ չպիտի սպասես
Ու մենությունդ փաթաթած ուսերիդ՝
Հին գրասեղանիդ փոշին կլանես
Եվ դարձնես միակ ֆո սրբատեղին... [ՏՀ, 32]

Բառ ու բանի հետ հոգեկան հին ու նոր մտերմությունը, որ երբեք չի ընդհատվում Թ. Հովհաննիսյանի ստեղծագործական ճանապարհին, օտարության մեջ կարոտյալ հարազատության հանդիպադրումն է, սեփական նախանյութի հետ հոգեբանական կապերից մեկի վերագտնումը, որն այս դեպքում ինքնավերագտնում է նաեւ.

Բառերի շփերթը՝ մեղեդիաթաթախ, նկուն,
 Շոյում է հոգուս տրամուրջան դաշտերը
 Ու հանց չոր հացի դեմքին ցանված սառը ջուր
 Եվ կամ բաց փեղկից ներս խուժած ֆամի,
 Հովհարելով տամկությունը շոգ կեսօրվա մեջ,
 Քնատ հոգու ցեղեկն ու գիշերը խառնած:
 Ես գիտեմ՝ փրկելու եմ գալիս դրանք... [ՏՀ, 37]

Բառ ու բանի հետ արյունակցական հարազատությունն ու մտերմիկ երկխոսությունը Թամար Հովհաննիսյանի պոեզիայում շարունակվում են շարքից շարք, բանաստեղծությունից բանաստեղծություն:

«Սրբազան տարածք» շարքում ինքնախոստովանությունամբ քրիստոնեացման տանող ճանապարհին առկա է նաեւ հեռակա տարածության մեջ թողած սիրո լուռ երկխոսության պահը՝ սրբագործման ներքին խորհուրդով.

Թե հարցնես հիմա՝ ինչու եմ արտասվում,
 Պատասխանը մեկն է.
 Հոգիս լվանում է դեմքը... [ՏՀ, 44]

Այսպես՝ սիրո հիշողությունը, ի տարբերություն նախորդ երկու գրքի, այլեւս տեր ու տիրական չէ ես-ի հոգեկան շարժման մեջ, այլ մտքի ընթացքի կարճ հանգրվան, որ կարող է վերածվել նաեւ այսպիսի իմաստախոսության.

Գետերը վարար ցամաքում եմ հանկարծ,
 Եվ հունը մեռյալ խանդակ է շարունակական,
 Սերերը վարարում եմ, սպառում իրենց,
 Որ հետո արտալցնեն ֆեզ ցավով ունայնության:
 Այն, ինչ կյանքից թանկ էր երեւի երեկ,
 Այսօր դառնում է անպատվություն էժան,
 Ես ֆանի՞ անգամ ստի դեմքը հարդարեմ
 Ու խաբեմ ինքս ինձ ծախված նշմարտությամբ:
 Ինչո՞ւ եմ օրերը շարունակական հենումով
 Կրում ավարտն ու սկիզբը մեկմեկու... [ՏՀ, 52]

Նախորդ գրքից եկող ունայնության մտավիճակը եւս մշտառկա հոգեվիճակ չէ այս շարքում ու գնալով տեղի տալու միտվածություն ունի. «Պարապուրդը զգացական անիմաստությունն է դարձրել // ներկայությունս

օրվա դատարկ պաստառի վրա... // Բառերն ապստամբ խոռովել են ինձ-
նից, // Ապրումի սնամեջությունը խտունեցրել է նրանց... // Ես համառոտեմ
մտտում եմ էջերը // Ու հավատում գրչիս հոգեդարձությանը» [ՏՀ, 59]: Ես-ի
հոգու հանրագումարային խոստովանության ընթացքում շարքում այս-
պես հետեւողականորեն բացվում են անցած կյանքի բոլոր տիրական
ապրումներն ու զգացումները, որոնց մեջ նաեւ ցավը՝ դարձյալ որպես
անցյալում մնացած ներզգացում.

Ցավը լուծվում է աղի պես
Ու թողնում գորշ ֆաբերը հատակին,
Ու հոգիդ ծանրանում է հանկարծ...
Մերք հառնում ես ծաղկած նշենու պես,
Մերք դառնում վարսերը խուզած ուռենի... [ՏՀ, 60]

Թ. Հովհաննիսյանի հոգեբանական պատկերները շատ հաճախ զու-
գորդվում կամ համարժեքաբար փոխաբերվում են բնաշխարհիկ պատ-
կերների հետ՝ թողնելով մեկը մյուսից աննախադեպ տպավորություն:
Գեղարվեստական որոշակի պատկերները՝ զգացական ու բանական
խորքայնությամբ, արտաքին ու ներքին գեղագիտական համադաշնու-
թյամբ, նպաստում են, անշուշտ, բանաստեղծության հուզական ներգոր-
ծության ուժգնացմանը:

Ինչպես նշեցինք, ես-ի ինքնահաղթահարումը եւ ինքնասրբագործումը
ինքնավերացարկման ճանապարհով Հովհաննիսյանի «Սրբազան տա-
րածք» շարքում անձնականից անանձնական տարածության նվաճումն է
նախեւառաջ, ինչը ես-ի կարգավիճակից համամարդու կամ տիեզերական
մարդու կարգավիճակի ձեռքբերումն է: Ես-ի վերացարկումը այս դեպքում
զուգահեռավասար է համամարդկային ինքնաբյուրեղացմանը, որի նախաս-
կիզբը այսպիսին է.

Երգիս մեջ այսօր
Հանգիստ եմ թողնում ինձ,
Աշխարհ կա ինձանից դուրս ու կյանք,
Եվ այն ընթանում է ու կընթանա
Ինձ հետ ու նաեւ առանց ինձ: [ՏՀ, 45]

Անհատական մի ամբողջ կյանք՝ մինչեւ վերջ խոստովանված պոեզիա-
յի սրբազան տարածքում, ինքնապարպում՝ այլագոյությունամբ վերասկզբ-

նավորվելու, վերաշարունակվելու եւ հոգին թեթեւացնելու կամ կյանքը բեռնաթափելու ներքին միտումներով.

Ես գրում եմ նաեւ, որ ազատեմ ինձ ինձնից,
 Ու հեռանալիս հեշտ լինի տանել կաղապարս: [ՏՀ, 61]

Բանաստեղծության եւ բանաստեղծի էություն ու ճակատագրի խիստ ուշագրավ մի պատկեր է նաեւ «Բանաստեղծությունը փախուստ է» սկզբնատողով երգը.

Բանաստեղծությունը չգրված բանախառն է ներքին՝
 Ամբարված մահապարտ հոյզերով,
 Ուր տնփում է ապրումի գերեվարված հոգին
 Ու ֆարուհանդ անում երկինք ու հող... [ՏՀ, 63]

Շարքում ես-ի ինքնահաղթահարման օժանդակ միջոց է դառնում մոռացումը, որ ձեւակերպվում է որպես անցյալի վերքերի սպիացում, կյանքի նոր իմաստի հայտնաբերման, անհնարինը հնարավոր դարձնելու հոգեբանական գործոն. «Մոռացումը սպեղանի է ինքնաշեն, // Որ փրկում է մեզ մեզանից, // Մոռանալ է ինձ պետք եղածը երեկվա, // Որ ուժ ունենամ գտնել ինքս ինձ» [ՏՀ, 69]: Ապրելու ուժը կամ նոր ինքնափրկությունը դառնում է ներշնչանքը՝ ոգեկան վերելքը գոյաբանական վակուումից.

Ներշնչանք, հոսանուտ հոգեպարար երգ ասես,
 Կացարանում իմ տրտում պտտվում է ոգու պես,
 Ներշնչանքի թելերով ես վեր ելա մանկացած,
 Ասես Աստված հայրն է իմ՝ ինձ ուսերին նստեցրած... [ՏՀ, 71]

«Սիրում եմ թերթել ձեռագրերս հին» սկզբնատողով բանաստեղծության մեջ սրբազան տարածքի պատկերում որոշակիանում են երեք առարկայական նոր պատկեր՝ վանքը, գավիթը եւ մյուռոնոտվելը, որոնք լրացնում են նախորդ բանաստեղծություններում առկա սրբություն իմաստ պարունակող այլ պատկերների, ինչպես՝ մատուռը, շնորհը, սրբանալու իղձը: Սրբության հետ կապված երեւույթներ են նաեւ ջուրը եւ ոտնահետքերը.

Իմ կյանքը կիսավեր վանքի է նման,
 Որի դուռը միայն ֆամին է բացում,
 Երգերս վայրի աղավնիներ են,
 Հոգուս գավիթի ջրերը զուլալ

Մյուսոնոսել է ոսփերը նրանց,
Ոսնահեոփերը թողել էջերում: [ՏՀ, 78]

Բանաստեղծական սրբատեղին որոշակիանում է մի այլ մանրապատկերով եւս՝ խոստովանանքի պատուհանը. «Ճերմակ թուղթ, խոստովանանքի պատուհանին բաց՝ // Խոսեցրու ինձ օրերից մեր հին, սիրելիների մասին՝ // Լֆած ինձ անվերադարձ...» [ՏՀ, 84]: Հոգեւոր միջակայքից պատկերը հաջորդ պահին փոխակերպվում է աշխարհիկ տարածութեան պատկերի՝ ասես կամրջակապ նետելով երկու տարբեր աշխարհների անջրպետների միջեւ.

Ճերմակ թուղթ, համհարզ իմ, ընկեր իմ միակ,
Սպիներս առ քո դեմքին.
Այդպես զինվորներն են թիկունքից խոցված
Արնափամ լինում ներմակ ձյան մեջքին: [ՏՀ, 84]

Բանաստեղծութեան եւ մարդկային հոգու ներքին կապը անընդհատ շարունակվում է «Սրբագան տարածք» շարքում՝ արտածելով պատկերային նոր գույտեր: Թ. Հովհաննիսյանի պատկերավոր մտածողութունը ինչքան թուրք է ունենում, այնքան կապված է հողեղեն աշխարհի հետ, երեւակայական փոխաբերութունների հիմնանյութը գրեթե միշտ առարկայական տիրույթներում է, ինչպես՝ «Ոգիս բլթացող գետնաղբյուր է, // Ուր ջուրը գտվելու կարիք չունի...» [ՏՀ, 105]:

«Սրբագան տարածք» ժողովածուին հաջորդում է «Ինձ քեզնից ոչինչ չմնաց» շարքը՝ վերանորոգ կյանքում նոր սիրո փոխհարաբերութեան ամբողջական արտահայտութուն: Շարքի խորագիրն արդեն ակնհայտ է դարձնում հրասթափութեան հոգեւոր ճանապարհը՝ հարակից ապրումների շարունակական ուղեկցութեամբ: Խոսքն այս դեպքում ուշ հասկացված թվացյալ սիրո մասին է, որ տարիների ընթացքում փոխարկվել է հակա-նիշ զգացումի՝ երեւան բերելով հոգու բացասական համախառնութունը.

Մենք իրար վանող լիցքերի նման,
Բառերի նման հակադարձ,
Երբեք էլ իրար չենք հասկանում,
Ու հաղորդալարեր ենք կտրված:
Հեռու են այնպես մեր երագներն իրարից,
Օտար են իրար մեր արյուններն այնքան....

Այդպես փայտուն է փորձում ձուլվել ջրին՝

Համառությամբ անդու, տիրականությամբ թանձր: [ՏՀ, 134]

Դա ձախողված սիրո նոր պատմություն է, որը բանաստեղծուհին անվանակոչում է «Մոգոնված դրախտ»։ «Դարը ձանձրացել է Ադամի ու Եվայի միությունից երեկ» [ՏՀ, 146],— հաջորդիվ մտածում է քնարական հերոսուհին՝ հոգեկան փոխադարձ կապի բացակայությամբ ընդհանրացնելով. «Մեզանից յուրաքանչյուրը ուղղակի մի ուղեկից էր փնտրում, // Որ համփան այնքան էլ երկար չթվա» [ՏՀ, 161], զուգահեռաբար վերաշարունակում նախամարդուց եկող սիրո անհամատեղելիության խնդիրը. «Ես ու դու գոյակցում ենք, ինչպես կրակն ու հողը» [ՏՀ, 147]: Շարքի մեջ հոգեւոր ապրումները հաջորդաբար փոխլրացնում են իրար՝ հասնելով զգացական լարման բարձրակետերի.

Դու՝ կորուստներիս լավագույնը,

Դու՝ սխալներիս ծանրագույնը,

Դու՝ հանրագումարը շապրված օրերիս... [ՏՀ, 169]

Հոգեւոր տրամադրությունները շարունակվում ու որոշակի հեռավորությունից հանրագումարի են բերվում հաջորդ՝ «Տարիքի հոգին» շարքում. «Փորձն՝ էս ետ դառնալ // Ու ապրել ապրածիդ մեջ» [ՏՀ, 177],— հոգեւորական հարց է հղում բանաստեղծը՝ նախանշելով շարքի տրամաբանական զարգացման ընթացքը:

Տարիքի հոգին կյանքի փորձություններից իմաստնություն քաղած հոգին է, որ բնորոշվում է նաեւ այս կերպ. «Տարիքի հոգին ջինջ համակերպում է // Եղած-չեղածի, արած-չարածի // Ու անգամ տանուլ տված կյանքի հետ » [ՏՀ, 217]: Տարիքի հոգու խոհականությունը, սակայն, իր հետ բերում է նաեւ խանդավառության կորուստ. «Ու ծերությունը դասալիք է, // Որը լինում է երազանքները մեր» [ՏՀ, 322]:

Կյանքը խմբագրել է մարդկային հոգին՝ այլափոխելով նրա նախնական բնույթը: Աշխարհիկ ցավերը սպառնում են հոգու վերջնական կորուստ, ինչը նշանակում է ստվերի հաղթանակը լույսի հանդեպ, ու հիմա ինքնապայքար է հոգու երկվության դեմ՝ լույսի միատիրության փրկության միտումով.

Ես կորցրել եմ հոգիս:

Գիտեմ՝ թեւեւ առած այն փախել է՝

Սարսափած այլակերպումից այս ներքին...
 Ես խաբում եմ ինձ ու խաբում աշխարհին,
 Երբ խոսում եմ ձայնով իմ հին...
 Ու լինելություն մի սովերակալ ֆայում է կողմից,
 Որ հանդիպելիս հանաչի
 Ու վերադարձնի ինձ ինձ: [ՏՀ, 192]

Ժամանակը վերափոխումներ ու վերածեւումներ է արել մարդկային հոգեբանության տիրույթներում. «Ու ոչինչ գրեթե չի մնացել ինձ ինձնից» [ՏՀ, 233],— խոստովանում է բանաստեղծուհին՝ ձգտելով իր մեջ նորից պատվաստել բարոյության ստեղծագործ ծառը. «Բայց ես մի բուռ թթվամորի պես // Որոշել եմ դառնալ մի տաշտ հացի խմոր // Եվ կամ մերանը լինել մի դույլ կաթի» [ՏՀ, 233]:

Շարքի մեջ դեմ հանդիման են հուշը կամ հիշողությունը՝ որպես անցյալի աներեւույթ ներկայություն, եւ առկա պահը՝ որպես ներկա ժամանակի իրեղեն գոյություն: «Հիշողություններիս ծառը ծաղկաթափ է եղել» [ՏՀ, 236],— ասում է քնարական հերոսուհին, ինչը նշանակում է կյանքի շարժման անխուսափելիություն, ժամանակի փոշիացնող ու վերածնող ընթացքի վերահաստատում: Մի այլ բանաստեղծուհու մեջ նույն խոհը դրսևորվում է դարձյալ համանման պատկերով. «Հուշերիս խճերը ֆամահար...» [ՏՀ, 239]:

Զուգահեռ տարածությունների մեջ բացվում են իրար աստիճանաբար մերձեցող երկու գոյություն՝ ես-ի աշխարհը եւ համամարդու աշխարհը: Ներանձնական ապրումների տարածքի սահմանները աստիճանաբար հաղթահարվում են՝ ես-ի ու համամարդու ներդաշնակ միախառնումով: Անհատական կյանքի խոհաքննությունը վերածում է համարդկային կյանքի խոհափիլիսոփայության.

Ժամանակն ու ես թշնամիներ ենք,
 Որոնք միմյանց աչքերի մեջ նայելիս սարսռում են...
 Մեր միջև գոյացած տարածությունը հսկա
 Իր ակնթարթն է ու իմ հավերժությունը,
 Որ ոչ այլ ինչ է, քան պատրանք: [ՏՀ, 199]

Անհատի եւ ժամանակի հակընդդեմ ընթացքն արծարծում է մարդկային անցողիկության եւ աշխարհային հավերժականության մշտանորոգ հիմնահարցը՝ երեւան բերելով մարդու կյանքի ըստականության նոր

դրաման աշխարհի հավերժականության ժամանակացույցի մեջ: Կյանքը, տարիքի բարձունքից հետահայաց ընկալումով, մարդուն տրված կարճատեւ նախասահմանություն է, եւ մարդու անզորությունն ու ճակատագրի զորությունը ճանաչվում են որպես աշխարհի օրինաչափությունի սկզբանե.

Ճակատագիրը մեր լինելության
Առաջնորդը ձեռքն է,
Որ քառ է տալիս մեզ մանկան պես լալկան... [ՏՀ, 221]

Մարդկային ճակատագիրը Աստծո կնքագիրն է, իսկ աստվածային գործերն անքննելի են: Ժամանակը մարդուն գժտեցնում է կյանքի հետ, որ մարդու համար ավելի հեշտ լինի մահվան ճանապարհը. «Ապրելը դառնում է պատիժ երկարաժամկետ // Ու մահը՝ կարն հնչված հրովարտակ փրկության» [ՏՀ, 219]: Ի հայտ է գալիս նորօրյա տրտունջը.

Տե՛ր իմ,
Մարդիկ հանդգնում են հայտարարել,
Թե մասնակիորեն ապրում ես իրենց մեջ.
Իմ կիսագնդում կեցությունն այդ կկոչվե՛ր
Կացարան երկրորդ եւ կամ հավելյալ,
Մինչ ես մոլորված թռչնի պես
Ուռնում եմ քեզ
Մտփիս ցաֆուցրիվ թռչի՛նների մեջ
Ու մինչ այսօր, ցավո՛ք, չեմ արժանացել
Ներկայությանդ...
Քո՞նն եմ ես արդյո՞ք,
Իմը եղե՞լ ես դու երբե՛տ... [ՏՀ, 279]

Այսպես՝ խոհերի տուրեւառությունը «Ճարիքի հոգին» շարքում բացահայտվում են մարդկային ապրումների հոգեհեղափոխությունը՝ հասնելով փրկիստության կանգնած ընդհանրացումների: Կյանքի դրաման հետահայաց անդրադարձումով ստանում է նաեւ այսպիսի իմաստ. «Իմ կյանքն անհնարինի հնարավորն էր // Ու ողջամտության խենթությունը» [ՏՀ, 299]:

Կյանքի կորուստների հանրագումարի ընթացքում քնարական հերոսունին մտահանգում է, որ «Ամենաձանր կորուստը սիրո մահն է քո մեջ // Ու քո ջղաձիգ ու ցավագար ջանքերի // Ականատեսումը կողմից այն կասեցնելու համար» [ՏՀ, 313]: Սա, իհարկե, սոսկ անհատական տվյալ կյանքի

ընդհանրացում է: Այդպես է, որովհետեւ սիրո կորուստը այս պարագայում համահավասար է հոգու կորուստին, որ չի կանխվում ոչ մի բժշկական միջամտությամբ.

Հոգեհոսք է ներսից
(Արնահոսությունը ցամաքեցնում է մարմինը),
Այն ներարկում են, կանխում մահը մարմնի:
Հոգին չի ներարկվում,
Արտահոսում է ծանր, դանդաղ....
Այդպես գրեթե մեռած որդուդ
Քո կամքով անջատում են
Կյանք ներարկող արհեստական
Սարերից, ու դու
Քո ձեռներով ես աչքերը փակում: [ՏՀ, 313]

Սիրո կորուստի հոգեպատկերին զուգահավասարվում է վհատության հոգեվիճակը. «Վհատությունը վիհ է ներսում, // Ու գոլորշին կիսագոլ բարձրացող // Վկայությունն է վերջնական հոգեցամաքում» [ՏՀ, 260]: Սիրո կորուստի տրամոսկյունը շարքում, ի վերջո, փոխարկվում է հույսի, հույսն էլ՝ հրաշքի: Ամեն ինչ ավարտվում է կյանքի սիրո վերագտնումով ու կյանքի վերագարթոնքի հաղթանակով: Հույսն ու հրաշքը այս շարքում վերագտնվում են ծանր հիասթափություններից ու հուսախաբուսություններից հետո՝ որպես կյանքի ծովի ալեբախության օրինաչափություն.

Հույսը չի ննջում կուրծքը, թեթեւ է ու անմարմին,
Մինչ տրամոսկյունը փար էր, թռչում էր մեռած,
Անշարժ ու անհոգի, առանց թեւերի.
Ես երկատվել էի դրա բեռի տակ....
Լինելության հրաշքի անոթ է մարմինս,
Տարա է թափանցիկ՝ ծաղկունքով լցված,
Ես ամբարել եմ ապրելու ֆաղցրությունը....
Ու բախտն իմ բարձրացրել է ներմակ դրոշակ.... [ՏՀ, 223]

Այսպես, տառապագին հոգեվիճակներից հետո տեղի են ունենում հոգու մաքրագործումը եւ լինելության հրաշքի վերահայտնությունը: Ես-ի եւ կյանքի հաշտությունը կայանում է քրիստոնեական ինքնաթողության արդյունքում.

Որոշեցի ներել ինձ սխալների համար անցյալի,
 Ընտրությունների համար կրկնակի ձախողված,
 Ընդհանրություն չունեցած մեկը մյուսին... [ՏՀ, 233]

Բայց սա դեռ վերջը չէ, քանի որ նորից պիտի հառնի կյանքի կորուսյալ սերը, վերածնվեն բարին ու լույսը, որ սպառվել էին կյանքի ճանապարհին.

Օրհնում եմ սիրո արտահորդումն ինձնից,
 Ես վերագտնում եմ ես-ը իմ կորած,
 Այդպես սոխուկներն են նախորդ կյանքի
 Մաղկում ու ծնում մի նոր կակաչ... [ՏՀ, 293]

Բարուծյան ու սիրո վերածնունդը հայտնաբերում է իր որոշակի գուգորդուծյունը՝ փողոցում վերջին գրոշով գնված հացը աղավինների խմբված երամին ցրող անտուն ու միայնակ ծերունուն: Բարուծյան ներքին հատկանիշներ են դառնում այս պարագայում նաեւ վեհանձնուծյունն ու սրտաբացուծյունը, որոնք մարդուն տեր են դարձնում իրավիճակին:

Ես-ի ինքնուծյան հարուծյան ծիծաղախիտ մի պատկեր է «Լույսը» բանաստեղծուծյունը, ուր հոգեւոր ցնծուն տրամադրուծյանը նպաստում է նաեւ ծ-երի բաղաձայնուծյութը: Հովհաննիսյանի՝ հոգեբանական հարուծյան այս եւ մյուս երգերը ցնծերգեր են, որ ծավալվում են որոշակի տարածուծյան մեջ՝ ավետելով գարնանային տոնը հոգեւոր խոր ճգնաժամից հետո.

Հարության լույսը ողողել է ինձ,
 Մաղկաջրել է պարտեզն իմ հոգնած,
 Ես երկնից եմ նայում աշխարհին
 Ու ծիծաղում եմ թեթեւությունից
 Երեխայի պես՝ չափը կորցրած... [ՏՀ, 294]

Ես-ի վերջնական ինքնահաղթահարման եւ համամարդկային ցավերի անձնականացման հոգեւոր գործընթացը, ի վերջո, կայանում է «Նույնը չի լինի էլ երբեք ոչինչ» շարքում, ինչը եւ դառնում է շարքի առանցքային հատկուծյունը. «Ես տանում եմ աշխարհի մտահոգությունը, // Ու այն ինձ հետ սուզվում է գիշերվա ջրերի մեջ մուգ» [ՏՀ, 323] կամ՝ «Երբ միտքս մոլոր, սիրտս փխրուն // Լալիս է աշխարհի անցուդարձը տեսնելիս // Ու մոլորվում անհուսության սարդոստայնների մեջ» [ՏՀ, 323]: Ստեղծագործական ճանապարհի գլխավոր թեմա է հռչակվում աշխարհի անցուդարձը, որ այդուհետ

անցնում է բանաստեղծուհու կանացի սրտի միջով՝ նշանավորելով նոր տեսակի պոեզիայի սկիզբը: Աշխարհը վերածել են խելահեղ իրադարձությունների էպիկենտրոնի ու «Հերթով լլկում, ֆեռում ու միզում են վերֆերիդ» [ՏՀ, 330],– ասում է բանաստեղծը եւ եզրակացնում.

Իշխանավորներն այս ինֆանոչակ
Ծիծաղում են աշխարհի բախտի վրա.
Այդպես նավապետն է գիշերային արբեցումից ետք
Ուղղորդում նավի ղեկը սառցաբեկորին հսկա.... [ՏՀ, 327]

Թեմատիկ տարածություն ընդգրկունություն հետ մեծանում է նաեւ խոսքի ծավալային կշիռը, գեղարվեստական պատկերը ձեռք է բերում նոր որակ ու նոր կշիռ: Աշխարհի ծախու ընթացքի զուգորդությունը Հովհաննիսյանի բանաստեղծության մեջ մայթեզրին կանգնած անհոգի մարմնավաճառի կյանքն է, ինչի անընդհատական կերպը հասնում է տաղտկության աստիճանի ու դառնում աշխարհիկ օրինաչափություն:

Կյանքի հոգեպարար հեքիաթը վերածվում է դաժանության ողբերգի. «Խաժանությունը մարդկային ոռնացող շնագայլ է» [ՏՀ, 329],– արձանագրում է քնարական հերոսուհին եւ մերկացնում ժամանակի բազմադիմակություն տակ թաքնված ողբերգական իրողությունները.

Խաղ կա անօրեն, անկանոն ու անհոգի
Հարաբերությունների դաշտում մեր օրերի,
Մեծ խաղաֆարտեր են դրվում գրասեղանին,
Ու այնքան փոփ են տերերը դրանց,
Որ չափահասության օրենքը փաստող
Փաստաթուղթ է պետք պահանջել երեւի....
Լուրեր, տագնապներ, պատերազմներ, համաճարակ,
Ամեն բան հորդում է, ներխուժում օրվա մեջ,
Մտահոգության հավելումը կասեցնելն է դժվար,
Մարդն իր նմանից օտարացել է հավետ,
Ու իրենից զատ ոչ մեկը իրենը չէ այլեւս: [ՏՀ, 338,339]

Մարդու բարոյական ինքնառնչացումը Թամար Հովհաննիսյանի այս շարքում հռչակվում է որպես դարակազմիկ աղետ: Սուտը ժամանակակից աշխարհում դառնում է օրինականացվող սովորույթ, որ ուզածի պես կառավարում է ամբոխային կրքերը՝ խճճելով իսկությունն ու կեղծիքը: Մարդագիտական խորհրդածությունները շարքում մեկը մյուսին փոխլ-

րացաբար ուրվագծում են աշխարհի աղճատված դիմապատկերը, մարդու հեռացումը մարդկայինից, սատանայականի բնակությունը մարդու մեջ եւ մարդու նույնականացումը սատանային.

Բնույթը մարդկային դաժան է ու նեղ,
 Ու նեղությունը, առնետ ներքնակ,
 Կրծում է բարության հաղորդալարերը՝
 Մեհենայի շարժիչի մեջ բույն դրած,
 Ագահ ախորժակով
 Կրծում է իր նմանի սրտանոթները՝
 Դանդաղ, ծրագրված նանրամտությամբ... [ՏՀ, 354]

Ժամանակակից մարդու հոգեւոր տեսակի խորհրդածությունները ավելի ու ավելի անհասանելի են դարձնում մարդու կատարելագործման եւ աշխարհի ներդաշնակության իդեալը: Մարդու ներքին մաքրագործման խնդիրը Հովհաննիսյանի շարքում մնում է տակավին առկախ, անորոշ ու կաղապարված, քանի որ աստվածային արարչագործության երբեմնի գլուխգործոց մարդը լքում է քաղաքակրթության վերելքը՝ նախընտրելով բարբարոսական վարընթաց ուղին:

«Նույնը չի լինի էլ երբեք ոչինչ» շարքի լավագույն բանաստեղծություններից են նաեւ «Պատերազմ», «Սնանկության դաժանությունը» բանաստեղծությունները, որոնք ավելի զորեղ են հնչեցնում ժամանակի պատմաքաղաքական սուր խնդիրներն ու աշխարհի բարոյաֆիզիկական անկման ահազանգերը: Ժամանակի պատմաքաղաքական դիմապատկերը Թամար Հովհաննիսյանի պոեզիայում ի վերջո ամբողջացավ հաջորդ՝ «Սիրո պարապուրդ» գրքում՝ ավելի նշանավորելով անհատի ու դարի միջեւ ընթացող դրամատիկ ու սուր ընդդիմախոսությունը:

ՆԱՐԻՆԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու, դոցենտ
 «Քրիստոնյա Հայաստան»-ի գլխավոր խմբագիր

